

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

AVİM Staj Projesi • 07/08/2024

Yeni Bölgeselcilik Tartışmaları Perspektifinde Türk Devletleri Teşkilatı

Bölgeselcilik Tartışmalarında TDT

BERNA SARICA

Özgeçmiş/Profile:

Lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans eğitimine Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Türk Dünyası Çalışmaları alanında devam etmekte. Dış Politika Enstitüsü'nde üç dönem staj yaptı. Altı farklı kongreye katılıp, bildiri sundu.

Email: berna.sarica@student.asbu.edu.tr

Yeni Bölgeselcilik Tartışmaları Perspektifinde Türk Devletleri Teşkilatı

Özet

Bölgeselcilik tartışmaları tarih boyunca farklı konseptler ve sorunsallar üzerinden konjonktürel değişimlere bağlı olarak değişim, dönüşüm içerisinde olmuştur. 1950'lerde ve 1980'lerde ele alınan bölgeselcilik tartışmaları, eski (hegemonik) bölgeselcilik, 1990'lardaki bölgeselcilik tartışmaları ise yeni bölgeselcilik olarak literatürde kendine yer buldu. Türk Devletleri Teşkilatı ise 1992'deki Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi ile temelleri atılmış, 2009'da Nahçıvan Anlaşması ile kurumsallaşarak Türk Keneşi'ne evrilmiş ve 2021'de uluslararası sistemde Türk Devletleri Teşkilatı olarak yerini almıştır. Bu çalışmada kısaca yeni bölgeselcilik tartışmaları ele alınacak, Türk Devletleri Teşkilatı'nın yapısı incelenecek ve yeni bölgeselcilik tartışmaları bağlamında Türk Devletleri Teşkilatının bu tartışmaların neresinde yer aldığı sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, bölgeselleşme, yeni bölgeselcilik

Organization of Turkish States in the Perspective of New Regionalism Discussions

Abstract

Discussions on regionalism have historically been subject to change and transformation due to different concepts and issues influenced by conjunctural changes. The regionalism discussions addressed in the 1950s and 1980s are referred to in the literature as old (hegemonic) regionalism, while the regionalism discussions of the 1990s are categorized as new regionalism. The Organization of Turkic States was founded on the basis of the 1992 Summit of Turkic-Speaking States, institutionalized with the Nakhchivan Agreement in 2009, evolving into the Turkic Council, and in 2021, it established its place in the international system as the Organization of Turkic States. This study will briefly address the new regionalism discussions, examine the structure of the Organization of Turkic States, and seek to answer where the Organization of Turkic States stands in the context of new regionalism discussions.

Keywords: Organization of Turkic States, regionalization, new regionalism

CONTENTS/İÇİNDEKİLER

Giriş.....	6
1. Yeni Bölgeselcilik Tartışmaları.....	7
2. Dünden Bugüne Türk Devletleri Teşkilatı.....	10
3. Bölgeselcilik Tartışmaları Perspektifinde Türk Devletleri Teşkilatı.....	13
Sonuç.....	16
BIBLIOGRAPHY/KAYNAKÇA.....	18

Giriş

Bölgeselcilik kavramı uluslararası ilişkilerde farklı teorisyenlerce konjonktürel değişimlere göre çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. 1950'lerde entegrasyonla ilişkilendirilen bölgeselcilik, realist konsept ve çıkarlara dayanan ekonomik, siyasi ve askeri faktörlerle sınırlıydı. 1980'lerde küreselleşme karşıtı bir perspektifle ivme kazanan tartışmalar, 1930'ların korumacı politikalarıyla ilişkilendirildi. Bipolar dünya düzeninde ortaya çıkan eski bölgeselcilik yaklaşımı devlet ve Avrupa merkezli bir yaklaşım olup, Avrupa modeline göre inşa edilmiştir.¹

1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, bölgeselcilik kavramı değişerek "yeni bölgeselcilik" adını aldı. Yeni bölgeselcilik, realist temeller yerine inşacı temellere dayanır, Avrupa merkezli değil, genellikle üçüncü dünya ülkeleri tarafından benimsenir ve küreselleşmeye karşı değil, onun bir parçası olarak gelişir². Bu yaklaşım, "hard power" yerine "soft power" konularına odaklanır ve diğer bölgesel örgütlerle iş birliğine açık bir tutum sergiler.

Türk Devletleri Teşkilatı'nı (TDT) ele aldığımızda, çıkış noktasının 1992 yılında Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi olduğunu görürüz. 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile Türk Keneşi'ne dönüşen bu zirve, 2021 yılında Nursultan Nazarbayev'in önerisiyle Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır. Başlangıçta ortak dil, tarih ve kültür ekseninde ortaya çıkmıştır. Zamanla ekonomi, ulaşım, enerji, güvenlik, eğitim, medya, teknoloji, tarım ve ekoloji gibi birçok alanda da projeler geliştirerek genişlemiştir. Aynı zamanda TDT küresel ve bölgesel krizler, ihtilaflar ve savaşlara karşı barışçıl ve çözüm odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. Örgüt, hegemonya karşıtı bir tutum sergilemekte, devletlerin veya diğer uluslararası örgütlerin içişlerine karışmaktan kaçınmakta ve ötekileştirici politikalar yerine bütünleştirici politikalar izlemektedir.

¹ Pelin Musabay Baki, "La Coopération Entre Les Pays Turcophones Et Le Nouveau Régionalisme", (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2020), 48.

² A.g.e, 48.

Bu çalışmada, öncelikle yeni bölgeselcilik tartışmaları kısaca incelenecek ve ardından Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) gelişim süreci ele alınacaktır. Son olarak, bir diplomat olan ve Türk Devletleri Teşkilatı'nda altı sene uluslararası memur olarak görev yapan Pelin Musabay Baki'nin³ de La Coopération Entre Les Pays Turcophones Et Le Nouveau Régionalisme adlı tezinden esinlenerek, TDT'nin yeni bölgeselcilik tartışmaları içerisinde nerede yer aldığı sorusuna cevap aranacaktır.

1. Yeni Bölgeselcilik Tartışmaları

Bölge kavramı Latince yön anlamına gelen “regio” ve yönetme ya da komuta verme anlamına gelen “regere” fiilinden türemiştir.⁴ Söderbaun'a göre bölge kavramı süreç içerisinde belli bir sınırı veya genellikle bir eyaleti belirtmek için kullanılmıştır.⁵ Uluslararası ilişkiler literatüründe bölgeselcilik kavramı ise Hettne'nin ifade ettiği üzere bölgeselcilikten ne kast edildiğine bağlıdır. Bölgeselcilik üzerine birçok teorisyen birçok farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır. O yüzden literatürde ortak bir kavram üzerinde anlaşmaya varılamamıştır. Bu noktada bir değil birden fazla bölgeselciliğin varlığından söz etmek mümkündür. Tüm bu farklılıkların nedenini ise, uluslararası sistemin konjonktürel değişimlerine ve bölgeselcilik kavramının da bu değişimlerden etkilenmesine bağlayabiliriz. Söz konusu konjonktürel değişimleri 1950'ler, 1980'ler, 1990'lar ve günümüz olarak dört farklı döneme ayırarak inceleyebiliriz.

Eski (hegemonik) bölgeselcilik tartışmaları 1950'ler ve 1980'lerdeki tartışmaları kapsar. Buradaki tartışmalar genel hatlarıyla realist çerçeve üzerinden ilerlemiştir. Bölgeselleşme konsepti olarak güvenlik, politik ve ekonomik temeller üzerine bina edilmiştir. 1950'lerde bir entegrasyon süreci olarak görülen bölgeselleşme, 1980'lerde küreselleşmeye rakip, küresel düzen için bir tehdit olarak görülmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB) eski

³ “Pelin Musabay Baki'den Türk Dünyası'nın Avrasya'da Yürüttüğü İşbirliği ve Bölgeselleşme Sürecine Işık Tutan Kitap Çalışması,” AVİM, erişim tarihi 06 Ağustos, 2024, <https://www.avim.org.tr/tr/Duyuru/PELIN-MUSABAY-BAKI-DEN-TURK-DUNYASI-NIN-AVRASYA-DA-YURUTTUGU-ISBIRLIGI-VE-BOLGESELLESME-SURECINE-ISIK-TUTAN-KITAP-CALISMASI>.

⁴ Kolasi Klevis, Akdevelioğlu Atay ve Özen Çınar, “Bölgesel Düzen Anlayışında Değişim: Hegemonik Bölgeselcilikten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 78, 3 (2023): 585.

⁵ A.g.e, 586.

bölgeselcilik tartışmaları içerisinde en çarpıcı ve kapsamlı örneklerden biridir. AB'nin bu konudaki deneyimleri, pek çok açıdan incelenebilir. AB'nin kökenine indiğimizde, 'Avrupalılık fikri' (geniş anlamda tarihsel, kültürel ve dilsel farklılıklara rağmen Avrupa'nın tek bir siyasi topluluk oluşturduğu inancı) 1945'ten çok daha önce ortaya çıkmıştır.⁶ 16. Yüzyıl'daki Reformasyon'dan önce Roma'ya bağlılık Papalık'a Avrupa'nın büyük bir kısmında ulus-ötesi otorite hüviyeti kazandırmıştır.⁷ Avrupa devletler sistemi ortaya çıktıktan sonra bile Rousseau, sosyalist Saint-Simon (1760-1825) ve milliyetçi Mazzini (1805-1872) gibi birçok düşünür Avrupa çapında siyasi kurumların oluşmasını önermekteydiler.⁸ Yine ilerleyen süreçlerde Robert Schuman ve Jean Monnet'in bütünleşmiş Avrupa fikirleri de ön plana çıkmaktadır. Ancak, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar bu tür arzular ümitsizce ütopya düzeyinde kaldı.⁹ Ve en nihayetinde dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Schuman'ın girişimiyle 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuruldu.¹⁰ Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulma nedenlerini ele aldığımızda, birkaç temel unsur öne çıkmaktadır. İlk olarak, savaşların yıkıma uğrattığı Avrupa'da ekonomik yeniden yapılanmanın sağlanması amacıyla iş birliği yapılması ve daha geniş bir piyasa oluşturulması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, 1870-1871 yıllarındaki Fransa-Prusya Savaşı'nın yol açtığı derin Fransız-Alman rekabeti, 1914 ve 1939 yıllarındaki savaşlara zemin hazırlamış ve bu rekabetin kalıcı bir çözüme kavuşturulması gerektiği düşünülmüştür. Bunun yanı sıra, Alman Sorunu'nun çözümünün Almanya'nın daha geniş bir Avrupa'ya entegre edilmesiyle mümkün olacağı görüşü benimsenmiştir. Avrupa'nın Sovyet yayılmacılığından korunması ve iki kutuplu dünya düzeninde Avrupa'nın bağımsız bir rol ve kimlik geliştirmesi de önemli bir hedef olarak belirlenmiştir. ABD'nin, kendi ürünlerine pazar bulmak ve komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla zengin ve birleşik bir Avrupa oluşturma isteği de dikkate alınmıştır. Son olarak, kıta Avrupa'sında egemen ulus-devletlerin barış ve zenginlik açısından bir tehdit olarak görülmesi, AKÇT'nin kurulma gerekçelerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bu faktörler, AKÇT'nin oluşumunda belirleyici rol oynamıştır.

⁶ Andrew Heywood, *Küresel Siyaset* (Ankara: Liberte Yayın Grubu, 2013), 581.

⁷ Heywood, *Küresel Siyaset*, 581.

⁸ A.g.e, 581.

⁹ A.g.e, 581.

¹⁰ A.g.e, 582.

Daha sonraları 1957'de Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. AET, 1967'de Avrupa Topluluğu'na (AT) dönüştü ve nihayet 1993'te Avrupa Birliği (AB) adını aldı.

1990'lara geldiğimizde ise uluslararası ilişkilerde önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Soğuk Savaş'ın sona erdiğini ve dünya düzeninde köklü değişikliklerin yaşandığını işaret etti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, eski Sovyet bloğu ülkeleri bağımsızlıklarını kazandı ve birçok yeni devlet ortaya çıktı. Eski Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin sona ermesiyle, birçok ülke demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisi yönünde reformlar gerçekleştirdi. Bu ülkeler, batı tarzı demokratik kurumlar ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yaptı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, ABD süper güç olarak uluslararası sistemde tek kutuplu bir yapı oluşturdu. ABD, dünya çapında ekonomik, askeri ve kültürel etkisini artırdı. Daha sonraları ise ABD hegemonyası göreceli olarak düşüş yaşamaya başladı. Ve tüm bu gelişmelerle beraber bölgeselcilik kavramı da değişip, dönüştü. En nihayetinde bölgeselcilik 'yeni bölgeselcilik' olarak adlandırdığımız formuna geçiş yapmaya başladı.

Tüm bu gelişmeler ışığında yeni bölgeselciliği ele aldığımızda eski (hegemonik) bölgeselcilikten çok daha farklı çağrışımlar ifade ettiğini görürüz. Yeni bölgeselcilik, realist temellere dayanan hegemonik bölgeselciliğin aksine inşacı temellere dayanır. Verili ya da doğal değil, sosyal olarak inşa edilmiştir.¹¹ Avrupa ya da Batı merkezli değil genel itibarıyla üçüncü dünya ülkelerinin benimsediği ve yapılandığı bir yaklaşımdır. Küreselleşmeye karşı bir tepki ya da rakip değildir. Küreselleşmenin içinde oluşan bir yapı taşı gibi, birbirini karşılıklı besleyen birimler olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni bölgeselcilik aslında çok kutuplu dünya sisteminde 'biz de varız' demek isteyen ülkelerin bir araya gelerek oluşturdukları iş birlikleri bütünüdür. Eski bölgeselcilik '*hard power*' kapsamındaki konulara odaklanırken, yeni bölgeselcilik '*soft power*' kapsamındaki konulara odaklanır. Yani bir başka deyişle, yeni bölgeselcilik güvenlik, ekonomi, politika gibi temaların yanı sıra sosyo-kültürel, ekoloji, yoksulluk, sürdürülebilir kalkınma, teknoloji, kimlik gibi temaları ön olarak ortaya koymaktadır. Maddeden ziyade değerlere odaklı bir yaklaşım sergilemektedir. Uluslararası

¹¹ Klevis vd, "Bölgesel Düzen Anlayışında Değişim: Hegemonik Bölgeselcilikten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş,"600.

sistem içerisindeki diğer bölgesel örgütleri bir ‘öteki’ ya da rakip olarak görmezler, aksine diğer bölgesel örgütlerle iş birliğine açık bir pozisyonadırlar. Tüm bu yönleriyle, yeni bölgeselciliğin ve bu bağlamda ortaya çıkan örgütlerin, eski bölgeselcilik yaklaşımlarına ve eski bölgeselciliğin ürünü olan örgütlere kıyasla daha liberal oldukları görülmektedir.

2. Düünden Bugüne Türk Devletleri Teşkilatı

Türk Devletleri Teşkilatı’nın kısa öyküsünü ele aldığımızda temeli Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra 1992 yılında başlayan ve Türk Devletleri Teşkilatı (eski adıyla Türk Konseyi) Sekretaryası’nın kurulduğu 2010 yılına kadar devam eden¹² Türk Dili Konuşan Devletler Başkanları Zirvelerine dayanmaktadır. 2009 yılına geldiğimizde Zirve Nahçıvan Anlaşması ile kurumsal bir kimlik kazanarak Türk Keneşi adını almıştır. 2021 yılında ise Keneş’in adı Nursultan Nazarbayev’in önerisiyle Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) adını almıştır. Zirveler sürecinden bu yana TDT’yi ele alacak olursak, süreci kurumsallaşma öncesi ve kurumsallaşma sonrası olarak ele alabiliriz. Kurumsallaşma öncesi süreç Türk Dili Konuşan Devletler Başkanları Zirveleri sürecini kapsar. Kurumsallaşma sonrası süreç ise 2009 Nahçıvan Anlaşması ile zirvelerin Türk Keneşi’ne evrildiği ve sonrasını kapsayan dönemi içerir.

Zirveler sürecini ele aldığımızda, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra 1992 yılında başlayan ve Türk Devletleri Teşkilatı (eski adıyla Türk Konseyi) Sekretaryası’nın kurulduğu 2010 yılına kadar devam eden; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları arasında gerçekleştirilen 10 zirve toplantısını içeren süreçtir.¹³ İlk zirve Türkiye’nin girişimiyle 31 Ekim 1992’de, Ankara’da I. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi gerçekleştirildi. Bu ilk zirvede, katılımcı ülkeler arasındaki ortak tarihsel ve kültürel bağlara vurgu yapılmış ve kardeşlik, dayanışma ve iş birliği ruhu ile bir araya geldiği ifade edilmiştir.¹⁴ Zirve sonrasında imzalanan bildiride, gelecekteki tüm zirvelerin temel ilkeleri arasında yer alacak olan

¹² “Zirveler,” Türk Devletleri Teşkilatı, erişim tarihi 06 Ağustos, 2024, <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler>.

¹³ “Zirveler”

¹⁴ Halil Emre Deniz ve Fatih Demircioğlu, “Türk Devletleri Teşkilatından Türk Birliğine: Bir Bütünleşme Projeksiyonu” *Türk Dünyasında Güncel Sorunlar ve Türk Devletleri Teşkilatı* içinde, haz. Mehmet Emin Erendor (Ankara: Nobel Yayınları, 2023) 536.

bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama ve eşitlik gibi prensiplere vurgu yapılmıştır. Tüm bunlara ek olarak Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk Devletleri arasında gümrük mevzuatları uyumlulaştırılarak kişi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına imkan tanıyan bir serbest ticaret düzeninin oluşturulması, ortak bir yatırım ve kalkınma bankasının kurulması, demiryolu, karayolu ve havayolu bağlantıları ile telekomünikasyon imkanlarının geliştirilmesi, Türk Devletlerinin doğal kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevk edilmesi, dünya ekonomisine entegre olabilmek için ekonomik konularda koordinasyon ve işbirliği imkanlarının geliştirilmesi hususları üzerinde durmuştur.¹⁵ İkinci zirve ise yine Türkiye'nin ev sahipliğinde, 19 Ekim 1994'te İstanbul'da düzenlenmiştir. İkinci zirvede, ilk zirveden farklı olarak ele alınan konuları sıraladığımızda: Birleşmiş Milletler (BM), Helsinki süreci ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) kararları çerçevesinde Avrasya'da kalıcı barışın sürdürülmesine vurgu yapılmıştır.¹⁶ İlk kez ülkelerin dış politikalarına ait ve bölgesel sorunlar ele alınmış, bu kapsamda Ermenistan-Azerbaycan, Tacikistan-Afganistan, Bosna-Hersek ve Kıbrıs sorunları tartışılmış, ihtilafların BM ve AGİT kararları çerçevesinde barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁷ Kültürel iş birliği yoğunlaştırılmış ve bu bağlamda 12 Temmuz 1993'te Almatı Anlaşması ile kurulan Türk Kültürü Teşkilatı'nın (TÜRKSÖY) önemi vurgulanmıştır.¹⁸ Yine Sovyetlerin yanlış tarım politikaları nedeniyle yok olmaya yüz tutan Aral Gölü'nün eski haline dönüşmesi için çağrıda bulunulmuştur. Diğer zirvelerin, gerek kurumsallaşma öncesi gerek kurumsallaşma sonrası, işleyişinin ana hatlarını ilk iki zirve belirlemiştir. Zirveler, kültürel temelli olmakla birlikte, ilk iki zirvede görüldüğü gibi, ekonomik, politik, ekolojik, ulaştırma, enerji ve uluslararası güncel sorunları da ele alarak çok yönlü bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca uluslararası güncel sorunlarda barışçıl ve çözüm odaklı bir çizgide ilerlemişlerdir ve bu bağlamda temel gaye bölge ve bölge dışında barışın korunması¹⁹ olmuştur. Zirveler süreci giderek kurumsallaşma sürecinin de önünü açmıştır. 1996 Zirvesi'nde Daimi Sekreteryaya tesisi kararlaştırılmış, 1998 Zirvesi'nde Daimi Sekreteryaya Tüzüğü kabul edilmiş, 2000 yılındaki zirvede Daimi Sekreteryaya'nın İstanbul'da kurulması kararlaştırılmış, 2001 Zirvesi'nde Nursultan Nazarbayev Aksakallılar Konseyi'yle Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi kurulmasını önermiş ve Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev Zirve

¹⁵ "Zirveler"

¹⁶ Deniz ve Demircioğlu, "Türk Devletleri Teşkilatından Türk Birliğine: Bir Bütünleşme Projeksiyonu", 537.

¹⁷ A.g.e, 537.

¹⁸ A.g.e, 537.

¹⁹ "Türk Devletleri Teşkilatı," Türk Devletleri Teşkilatı, erişim tarihi 07 Ağustos, 2024, [https://www.turkiestates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda#:~:text=T%C3%BCrk%20Devletleri%20Te%C5%9Fkilat%C4%B1%20\(eski%20ad%C4%B1yla,%20K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20ve%20T%C3%BCrkiye%20dir.](https://www.turkiestates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda#:~:text=T%C3%BCrk%20Devletleri%20Te%C5%9Fkilat%C4%B1%20(eski%20ad%C4%B1yla,%20K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20ve%20T%C3%BCrkiye%20dir.)

Daimi Sekreteryası'nın oluşturulmasını önermiştir.²⁰ 2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Azerbaycan'da yapılan Nahçıvan Zirvesi, Türk Dili konuşan ülkeler için iş birliğinin sürekli bir kurumsal kimliğe dönüşmesi açısından bir dönüm noktasıdır.²¹ Dokuzuncu Zirve olan bu zirvede Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi kuruldu. Kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye oldu. Onuncu Zirvede ise Nahçıvan Anlaşması ile kurulması kararlaştırılan ve bünyesinde Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Heyeti ve Sekretarya'yı barındıran Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi hayata geçirilmiştir.²² Tüm bunlara ek olarak süreç içerisinde TÜRKSOY ve Türk Akademisi gibi yan kuruluşlar da kuruldu.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT), kurumsallaşma sürecini ele aldığımızda, kurumsallaşma sürecinden bu yana bugüne kadar 10 zirve toplantısı, 2 olağanüstü toplantı ve 2 gayriresmi toplantı gerçekleştirmiştir. Bu sürecin temel ilkeleri kurucu anlaşma olan Nahçıvan Anlaşması'nda belirlenmiştir. Burada yine ortak tarih, ortak kültür ve ortak dil referans alınmıştır. Tüm bunlara ek olarak kapsamlı işbirliğinin daha da derinleştirilmesi, bölgede ve bölge dışında barışın güçlendirilmesi güvenlik ve istikrarın temini, karşılıklı güven, ortak çıkarlar, eşitlik, karşılıklı danışmalar, kültürel farklılıklara saygı, müşterek kalkınma²³ gibi unsurlar da dahil edilmiştir. Aynı zamanda BM Şartının amaç ve ilkeleri ile uluslararası barış ve güvenlik, iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin kurulmasını ve devletler arasında işbirliğini hedefleyen egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası tanınmış sınırların ihlal edilmezliği dahil olmak üzere, uluslararası hukukun evrensel düzeyde kabul gördüğü ilke ve normlara bağlılıklarını ifade etmişlerdir.²⁴ Diğer uluslararası örgütlerle ve devletlerle işbirliğine açık olduklarını da belirtmişlerdir. Bu bağlamda diğer örgütlerin toplantılarına TDT olarak katılım göstermişlerdir ve diğer örgütleri de zirve toplantılarında ağırlamışlardır.

Yine zirvelerde kültürel işbirliği, eğitim ve bilim işbirliği, ekonomik işbirliği, dış politika ve güvenlik konularında işbirliği, gençlik ve spor konularında işbirliği, diaspora işlerinde

²⁰ "Zirveler"

²¹ Deniz ve Demircioğlu, "Türk Devletleri Teşkilatından Türk Birliğine: Bir Bütünleşme Projeksiyonu", 540.

²² "Zirveler"

²³ "Nahçıvan Anlaşması," Türk Devletleri Teşkilatı, erişim tarihi 07 Ağustos, 2024, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf

²⁴ "Nahçıvan Anlaşması"

işbirliği, toplumsal ve insani ilişkiler alanında işbirliği, medya ve enformasyon alanında işbirliği, Türk Dünyasında kurumsal işbirliği, uluslararası kuruluşlarla ilişkiler alanında işbirliği başlıkları altında istişarelerde bulunulmuş, projeler geliştirilmiş ve bu projeler hayata geçirilmiştir.

Kurumsallaşma öncesi süreçte zirveler daha seyrek yapılırken, kurumsallaşma süreci sonrasında zirveler hemen hemen her yıl düzenlenmiştir. Bu dönemde ilişkiler ve işbirlikleri derinleşmiş ve genişlemiştir. Başlangıçta kültürel eksenli yapılanan TDT, zamanla ekonomik ve siyasi alanlarda da etkili hale gelmiştir. Ayrıca, katılımcı ülkelerin iç gelişmeleri yakından takip edilmiş, kriz, savaş, deprem gibi yıkıcı olaylar karşısında birbirlerine destek olmuşlardır.

3. Bölgeselcilik Tartışmaları Perspektifinde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) serüvenine 1992 yılında Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi olarak başlamıştır. Üyelerini ortak bir çatı altında birleştiren en önemli unsurlar, ortak dil, ortak tarih ve ortak kültür olmuştur. Bu çerçevede sayısız kültürel ve ekonomik projeye imza atmışlardır. 2009 yılında bu zirve dizisi, Nahçıvan Anlaşması ile kurumsallaşarak Türk Keneşi'ne dönüşmüştür. 2021 yılında ise Nursultan Nazarbayev'in önerisiyle Keneş'in adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Başlangıçta kültürel bir eksende ortaya çıkan örgüt, zamanla sadece kültürel konularla sınırlı kalmamış; ekonomi, ulaşım, enerji, güvenlik, eğitim, akademi, medya, teknoloji, tarım ve ekoloji gibi birçok alanda da projeler geliştirmiş ve yan kuruluşlar kurmuştur. İlk etapta siyasi açıdan zayıf olan TDT, üyelerinin bağımsızlıklarını pekiştirmeleri ve üzerlerindeki Rus baskısından yavaş yavaş kurtulmaları sayesinde siyasi alanda da güç kazanmaya başlamıştır. Son olarak gerçekleşen Suşa Zirvesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Tüm bunlara ek olarak, TDT farklı ülkelerle ve organizasyonlarla iş birliğine açık, çözüm odaklı, barışçıl, hegemonya karşıtı, devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin içişlerine karışmaktan imtina eden, çok yönlü ve katmanlı bir örgüt olarak öne çıkmaktadır.

Kısaca bölgeselcilik tartışmalarını hatırlayacak olursak, 1950'ler ve 1980'lerdeki eski (hegemonik) bölgeselcilik tartışmaları, realist bir perspektif üzerinden ele alınmıştır. Bu dönemde bölgeselleşme, güvenlik, siyasi ve ekonomik temeller üzerine inşa edilmiştir. 1950'lerde entegrasyon süreci olarak değerlendirilen bölgeselleşme, 1980'lerde küreselleşmeye karşı bir rakip ve küresel düzen için bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.

Devlet ve Avrupa merkezli bir yaklaşım olup, Avrupa modeline göre inşa edilmiştir.²⁵ Burada belirleyici olan faktör bölgenin iç dinamikleridir.²⁶ Yine isminden de yola çıkılacağı üzere hegemonik bir yapıya sahiptir. Çıkarları doğrultusunda diğer devletlere ve uluslararası örgütlere yaptırım uygulamaktan, içişlerine karışmaktan çekinmezler. İlk bölümde de olduğu üzere burada gösterebileceğimiz en iyi örnek AB'dir. Kuruluş bakımından AB'yi ele aldığımızda, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri sonrası Avrupa'da ekonomik yeniden yapılanmayı teşvik etmek, Fransız-Alman rekabetini çözerek barışı sağlamak, Almanya'nın Avrupa'ya entegrasyonu ile bölgesel sorunları gidermek, Avrupa'nın Sovyet yayılmacılığından korunmasını sağlamak ve ABD'nin komünizmi engellemek ve pazar bulmak için birleşik bir Avrupa oluşturma arayışı²⁷, gibi nedenler öne çıkmaktadır. Yine AB her ne kadar liberal değerleri savunuyor olsa da söz konusu olan durum çıkarları olduğunda diğer devletlere ve uluslararası örgütlere yaptırım uygulamaktan, içişlerine karışmaktan çekinmemektedir. Bu duruma en iyi AB'nin diplomatik yetkililerinin KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye olması durumunun katılımcı ülkelere 'negatif etkileri'nin olacağı yönündeki açıklamaları²⁸ örneği verilebilir. Yine AB'nin hegemonik bölgeselcilik tartışmaları içerisinde ötekileştirici bir tutum sergileyerek kendine yer bulduğunu ileri sürebiliriz. Buna örnek olarak Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinde, AB'nin Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasının Avrupa'nın kültürel ve dini kimlikleriyle uyumlu olup olmadığına dair endişeleri ve Türkiye'nin bu kimliklerle nasıl entegrasyon sağlayacağı konusundaki değerlendirmeleri örnek olarak gösterilebilir.

Yeni bölgeselcilik ise, eski (hegemonik) bölgeselcilikten oldukça farklı çağrışımlar taşır. Realist temellere dayanan hegemonik bölgeselciliğin aksine, yeni bölgeselcilik inşacı temellere dayanır ve doğal ya da verili değildir; sosyal olarak inşa edilmiştir²⁹. Avrupa veya Batı merkezli bir yaklaşım yerine, genellikle üçüncü dünya ülkeleri tarafından benimsenen ve yapılandırılan bir yaklaşımdır. Küreselleşme karşıtı bir tepki ya da rakip olarak değil, küreselleşme sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkar ve birbirini karşılıklı olarak besleyen

²⁵ Pelin Musabay Baki, "La Coopération Entre Les Pays Turcophones Et Le Nouveau Régionalisme", (Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2020), 48.

²⁶ A.g.e, 48.

²⁷ Heywood, *Küresel Siyaset*, 582.

²⁸ Georgi Gotev, "EU Warns Central Asia of Negative Effects Over Appeasing Turkey with North Cyprus," Euractiv, erişim tarihi 29 Temmuz, 2024, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-warns-central-asia-of-negative-effects-over-appeasing-turkey-with-north-cyprus/>.

²⁹ Klevis vd, "Bölgesel Düzen Anlayışında Değişim: Hegemonik Bölgeselcilikten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş,"600.

birimler şeklinde gelişir. Yeni bölgeselcilik, çok kutuplu dünya sisteminde maddeden ziyade değerlere odaklanan bir yaklaşımdır. Ekletik ve bölgeye özgü bir yaklaşım sergiler.³⁰ Her bölgenin farklı özelliklerini dikkate alarak bölgelerin karşılaştırmalı bir şekilde analizi yapılır.³¹ Uluslararası sistemdeki diğer bölgesel örgütlerle rekabet etmek yerine, onlarla iş birliği yapmaya açık bir tutum sergiler. Bu yönleriyle, yeni bölgeselciliğin ve bu bağlamda ortaya çıkan örgütlerin, eski bölgeselcilik yaklaşımlarına ve eski bölgeselcilik ürünü olan örgütlere kıyasla daha liberal oldukları görülmektedir.

Tüm bu bölgeselcilik tartışmalarını ve TDT'nin dünden bugüne gelişim öyküsünü incelediğimizde, TDT'nin kültürel bir odak noktası olmasına rağmen sadece kültürel alanla sınırlı kalmadığını görüyoruz. Üzerinde çalıştığı konuları ve gerçekleştirdiği projeleri, çok sayıda sektörle çeşitlendirmiş ve ilerleme kaydetmiştir. Bunlara ek olarak üzerine çalıştığı proje ve konuları diğer ülke ve uluslararası örgütlerin iş birliğine açık hale getirmiştir. TDT küresel veya bölgesel krizler, ihtilaflar ve savaflara karşı barışçıl ve çözüm odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. TDT hegemonya karşıtı bir tutum sergilemekte ve devletlerin veya diğer uluslararası örgütlerin içişlerine karışmaktan kaçınmaktadır. Bunlarla beraber ötekileştirici politikalar yerine bütünleştirici politikalar izlemektedir. NATO üyesi Türkiye ile Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) üyeleri Kazakistan ve Kırgızistan'ın TDT üyesi olmalarını buna örnek olarak gösterebiliriz. NATO, başlangıçta SSCB'ye karşı bir blok oluşturmak için kurulmuştu. Ancak bugün, SSCB'nin ardılı olan Rusya'nın öncülüğünde kurulan KGAÖ üyeleriyle NATO üyesi Türkiye'nin TDT içinde ortak bir paydada buluşup birlikte hareket ettiğini görüyoruz.

Tüm bu yönleriyle liberal bir örgüt olma özelliğini gösteren TDT'nin kendine yeni bölgeselcilik anlayışında bir yer bulduğunu söyleyebiliriz.

³⁰ Musabay Baki, "La Coopération Entre Les Pays Turcophones Et Le Nouveau Régionalisme," 48.

³¹ A.g.e, 48.

Sonuç

Bu çalışmada ilk bölümde bölgeselcilik tartışmaları ele alınmıştır. Bu bağlamda, eski (hegemonik) bölgeselcilik ile yeni bölgeselcilik ayrı ayrı incelenmiş ve karşılaştırmaları yapılmıştır. Hegemonik bölgeselciliğin açıklanması için Avrupa Birliği (AB) örneği ele alınmış ve AB üzerinden detaylı bir analiz yapılmıştır.

İkinci bölümde ise, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) arkaik bir perspektifte ele alınmış, kuruluş temelleri ve geçirdiği değişim ve dönüşüm süreçlerine değinilmiştir. Bu süreçte, TDT üyesi ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri, örgütün uluslararası arenadaki diğer devletlere ve örgütlere yönelik yaklaşımları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise ilk iki bölüm sentezlenerek TDT'nin bölgeselcilik tartışmaları içerisindeki yeri tartışılıp, analiz edilmiştir. Böylelikle TDT'nin kendisine yeni bölgeselcilik anlayışı içerisinde yer bulduğu ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada, hegemonik bölgeselcilik kavramı AB üzerinden örneklendirildiği için, AB ve Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) arasında kıyaslama yapılması da mümkün olmuştur. Bölgeselcilik tartışmaları bağlamında, yeni bölgeselciliğin ve bu bağlamda ortaya çıkan aktörlerin, hegemonik bölgeselciliğe ve onun ardılı olarak ortaya çıkan aktörlere göre daha liberal oldukları ilk bölümde ortaya konmuştur. Bu bulgular ışığında, TDT'nin AB'ye kıyasla çok daha liberal ve barışçıl bir örgüt olduğu sonucuna varılmıştır.

Yine İlk bölümde AB, ikinci bölümde TDT kısaca arkaik perspektiften ele alınmıştır. Bu incelemede, AB düşüncesi 16. yüzyıla kadar geri gidilerek, düşünürlerin ve teorisyenlerin Avrupa bütünleşmesine dair hayallerine kısaca değinilmiştir. Avrupa'nın dilsel, tarihsel ve kültürel farklılıkları ve o dönemin konjonktürel koşulları (örneğin, ulus devletler sisteminin ortaya çıkması ve veraset savaşları) nedeniyle, bu bütünleşme hayali uzun süre ütopya olarak görülmüştür. Ancak, 1952'de Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Anlaşması ile bu hayallerin

temelleri atılmış ve 1993'te Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşerek hayaller gerçek olmuştur. İkinci bölümde ise Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT), ortak dil, tarih ve kültür temelinde kurulduğu ve barışçıl, çözüm odaklı bir yaklaşım benimsediği açıklanmıştır. Bu bağlamda, birbirinden kültürel, tarihsel ve dilsel olarak oldukça farklı, hatta o dönemde bazılarının birbirine düşman olan (örneğin, Almanya ve Fransa) devletlerden oluşan AB'yi göz önünde bulundurarak, TDT'nin geleceğinin Türk Birliği'ne dönüşme potansiyelinin, oldukça yüksek bir olasılık olduğu, sadece bir ütopya olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Kaynakça

Deniř, Halil Emre, ve Demircioğlu Fatih. "Türk Devletleri Teşkilatından Türk Birliğine: Bir Bütünleşme Projeksiyonu." *Türk Dünyasında Güncel Sorunlar ve Türk Devletleri Teşkilatı* içinde, der. Mehmet Emin Erendor, 531-555. Ankara: Nobel Yay., 2023.

Gotev, Georgi. "EU Warns Central Asia of Negative Effects Over Appeasing Turkey with North Cyprus," Euractiv, erişim tarihi 29 Temmuz, 2024.
<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-warns-central-asia-of-negative-effects-over-appeasing-turkey-with-north-cyprus/>.

Heywood, Andrew. *Küresel Siyaset*. Ankara: Liberte Yayın Grubu, 2013.

Kolasi Klevis, Akdevelioğlu Atay, ve Özen Çınar. "Bölgesel Düzen Anlayışında Değişim: Hegemonik Bölgeselcilikten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 78, 3 (2023): 583 - 604.

Musabay Baki, Pelin. "La Coopération Entre Les Pays Turcophones Et Le Nouveau Régionalisme." Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2020.

"Pelin Musabay Baki'den Türk Dünyası'nın Avrasya'da Yürüttüđu İşbirliği ve Bölgeselleşme Sürecine Işık Tutan Kitap Çalışması." AVİM, erişim tarihi 06 Ağustos, 2024.
<https://www.avim.org.tr/tr/Duyuru/PELIN-MUSABAY-BAKI-DEN-TURK-DUNYASI-NIN-AVRASYA-DA-YURUTTUGU-ISBIRLIGI-VE-BOLGESELLESME-SURECINE-ISIK-TUTAN-KITAP-CALISMASI>.

Türk Devletleri Teşkilatı. "10. Zirve Bildirisi." erişim tarihi Temmuz 29, 2024.
https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/10-zirve-bildirisi-2023-21-tr.pdf.

Türk Devletleri Teşkilatı. "Nahçıvan Anlaşması." erişim tarihi 07 Ağustos, 2024.
https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. "Türk Devletleri Teşkilatı." erişim Tarihi, 07 Ağustos, 2024.
[https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda#:~:text=T%C3%BCrk%20Devletleri%20Te%C5%9Fkilat%C4%B1%20\(eski%20ad%C4%B1yla,%20K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20ve%20T%C3%BCrkiye%60dir.](https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda#:~:text=T%C3%BCrk%20Devletleri%20Te%C5%9Fkilat%C4%B1%20(eski%20ad%C4%B1yla,%20K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20ve%20T%C3%BCrkiye%60dir.)

Türk Devletleri Teşkilatı. "Zirveler." Erişim tarihi 06 Ağustos, 2024.
<https://www.turkicstates.org/tr/zirveler.>